

Розділ 3

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДжЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 94(477.73) «18»

ВОЛОДИМИР ГАМЗА

м. Миколаїв

СПОГАДИ ПЕТАРА АБРАШЕВА ЯК ДжЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА КУЛЬТУРИ НА МИКОЛАЇВЩИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті коментується написана у формі спогадів книга відомого болгарського вченого та політика Петара Абрашева «Южно-славянския пансион на Ф. Н. Минкова в Николаев (Спомени)». Зроблено висновок, що спогади Абрашева про його навчання у Миколаївській чоловічій гімназії та перебування у Південнослов'янському пансіоні Тодора Мінкова є цінним та цікавим фактологічним матеріалом з історії освіти та культури на Миколаївщині. Наводяться фрагменти, в яких містяться відомості про педагогів та учнів гімназії, навчальні програми, бібліотеки, організацію виховання та порядки у пансіоні, а також характеристика засновника та директора цього закладу Тодора Мінкова. Показано, що праця Петара Абрашева слугує певною ілюстрацією тогочасного культурного та побутового життя Миколаєва, а сама книга є оригінальним поглядом молодого іноземця на міщанську дійсність у другій половині ХІХ століття.

Ключові слова: спогади, гімназія, пансіон, південні слов'яни, навчання, виховання.

У ході краєзнавчих досліджень важливу роль відіграють матеріали мемуарного жанру. Ілюстрації та деталі, які в них містяться можуть суттєво доповнювати відомі події і факти та нерідко дозволяють змінювати акценти в їх оцінці. За відсутності або недостатності документальної бази в наукових розвідках вони виступають в ролі головного джерела.

Оригінальний фактологічний матеріал про освіту та культуру на Миколаївщині у другій половині ХІХ століття знаходимо у спогадах відомого болгарського юриста і політика Петара Абрашев (1866–1930), які він виклав у книзі «Южно-славянския пансион на Ф. Н. Минкова в Николаев (Спомени)». В них йдеться про Південнослов'янський пансіон, започаткований відомим болгарським діячем Тодором Мінковим майже 150 років тому. Заклад діяв у Миколаєві з 1867 по 1892 рік і мав ще відрізок історії з 1894 по 1906 рік у білоруському селі Ровини Гродненської губернії, де функціонував в ролі підготовчого закладу для військових корпусів. Оскільки абсолютна

більшість його вихованців були болгарами пансіон став справжньою кузницею кадрів на-самперед для молоді болгарської держави. Отримавши середню освіту у Миколаївській гімназії та Миколаївському реальному училищі значна частина пансіонерів поверталась на батьківщину і зазвичай працювала вчителями. Втім, багато хто з випускників продовжували навчання у російських та європейських вищих учбових закладах. Відомо, що імена щонайменше 50 випускників пансіону увійшли до національних та іноземних енциклопедій.

Петар Абрашев є одним з них. В 1887 році він із срібною медаллю закінчив Миколаївську гімназію і продовжив навчання на юридичному факультеті Новоросійського університету, але диплом юриста захистив у Женеві. Повернувшись до Болгарії працював суддею у містах Разград, Русе та Софія, а починаючи з 1895 року – адвокатом у столиці. На початку ХХ ст. Петар Абрашев залучився до політичної діяльності і став одним із лідерів Прогресивно-ліберальної партії. Згодом обіймав посади

міністра торгівлі і землеробства та міністра юстиції. Абрашев мав здобутки і на науковій ниві – будучи професором він очолював кафедру громадянського судочинства в Софійському університеті, в 1922 році – отримав статус члена Болгарської академії наук [1, 5].

Абрашев став першим істориком Південнослов'янського пансіону. В 1909 році вийшла його книга «Южно-славянскит пансион в Николаев (Материали за историята на пансиона и биографията на неговия директор)», побудована у формі коментарів до документів із архіву Тодора Мінкова, що був переданий автору другою дружиною засновника пансіону Єлизаветою Михайлівною [2, 2–98]. Опрацьовані Абрашевим документи згодом стали надбанням болгарської держави. Зараз вони зберігаються у фонді № 29 Болгарського історичного архіву при національній бібліотеці «Кирил і Мефодій» [4].

Своєрідним доповненням до вказаної книги стали опубліковані у цьому ж році спогади Петара Абрашева [3]. Не претендуючи на художність викладу автор написав працю у формі ілюстрацій окремих епізодів зі свого життя у Миколаєві. До власне спогадів він додав список вихованців Південнослов'янського пансіону, позначивши їх місце народження та заняття чи суспільне положення на момент написання книги. Абрашев підкреслив, що список вихованців (включає 350 прізвищ) далекий від повноти та точності, оскільки в матеріалах, наданих вдовою Мінкова були відсутні данні за тривалий період функціонування пансіону і відповідні відомості він збирав безпосередньо від випускників закладу. Слід враховувати й те, що Абрашев включив до списку саме вихованців болгар.

Щодо виходу самої книги, то вона була видана невеликим накладом в Софії у 1909 році і згодом стала бібліографічною рідкістю. Надрукована праця болгарською мовою з фрагментами на російській. Автор даної статті користувався примірником, що зберігається в бібліотеці Болгарської академії наук. Мета статті – продемонструвати найбільш характерні деталі та оцінки у праці Абрашева, що ілюструють освітнє та культурне життя у Миколаєві у другій половині XIX ст.

Петар Абрашев навчався у Миколаєві протягом 8 років з 1879 по 1887 рік.

Його шлях до міста на Південному Бузі розпочинається під час російсько-турецької війни – у другій половині 1877 року, коли у його рідному містечку Котел всі початкові школи були переобладнані у лікарні. Хлопцю, якому тоді виповнилося 10 років довелося працювати на правах учня у місцевого кравця. Після звільнення містечка козацьким загоном завдяки старанням підпоручика болгарського ополчення С. Кісова юнак продовжив навчання у Велико Тирново і пройшов певну підготовку до вступу до однієї з московських військових гімназій. Але потрапивши до Москви Абрашеву не вдалося долучитись до навчання у середньому військовому закладі – у зв'язку із слабким здоров'ям його направили до Південнослов'янського пансіону, який він називає вогнищем, що годувало його «фізично та морально» [3, 5]. Відомий факт – ще на етапі вибору міста для навчання південних слов'ян петербурзькі чиновники зазначали, що клімат обох російських столиць був занадто суворим для балканських юнаків. Це стало однією з причин започаткування пансіону для південнослов'янської молоді саме у Миколаєві.

До пансіону Петар Абрашев прибув наприкінці вересня 1879 року після триденного подорожування з Москви. Тут його провідником став Стоян Заїмов, відомий діяч болгарського Відродження, який вийшовши з турецької в'язниці відновлював здоров'я у закладі.

У спогадах автор наводить свої перші враження від масивної двоповерхової споруди пансіону із прибудованим одноповерховим флігелем, що розташовувалась на розі Нікольської та Садової вулиць (пізніше, під час прокладання нових вулиць східна сторона будівлі опинилась вже по вул. Інженерній – прим. автора). Належала будівля першій дружині Тодора Мінкова – Ксенії Павлівні, уродженій Дудниковій. Фасад споруди пансіону видався юнаку дещо «похмурим», а ось інтер'єр навпроти, вразив великою кількістю просторих кімнат, поєднаних широкими коридорами. Абрашев детально описує класні кімнати, що утворювали відділення для вихованців різних вікових груп і навчальних закладів, спільні спальні (дортуари), місця для наглядців, апартаменти утримувача пансіону та його дружини, канцелярію, бібліотеку, рекреаційні

зали, їдальню, лікарняну палату на 15 місць, роздягальні, санітарні приміщення та комори, у тому числі цейхгауз для зберігання мундирів. Підсумовуючи він робить висновок, що внутрішнє планування споруди було зручним для пансіонерів та обслуговуючого персоналу. Зручним був і відгороджений високою стіною від пустиря внутрішній двір із встановленими лавами. Там зазвичай пансіонери проводили вільний час, граючи у рухливі ігри, а також у шахи, шашки, лото та інші.

Докладне описування приміщень пансіону колишнім його вихованцем має цінність й тому, що споруда, на жаль, до нашого часу не збереглась – на початку 90-років минулого століття попри протести громадськості міста її розібрали з метою побудови галантерейної фабрики, яка у дійсності перетворилась у звичайний «довгобуд».

Петар Абрашев налаштувався навчатись у реальному училищі із скороченим курсом, сподіваючись відразу вступити до 3-го класу, але по волі Мінкова його «альма-матір'ю» стала класична гімназія.

Пансіон і гімназію (зараз приміщення Миколаївського будівельного коледжу на розі вулиць 1-ї Слобідської та Набережної – *прим. автора*) розділяла величезна площа, яку з часом перетворили у розкішний сад. Її будівля також видалось юнаку занадто великою та непривітною, але перше знайомство з директором закладу Олексієм Федоровичем Смирновим принесло початківцю велике задоволення. За словами Абрашева директор гімназії «мав славу добряка і сердечної людини в усьому місті» [3, 26]. Його смерть стала спільним горем для пансіонерів та місцевих гімназистів. В зв'язку із цією втратою вчителі та учні вирішили видати меморіальну збірку, у якій крім біографії директора передбачалось розмістити усе, що писалось про нього. Учитель літератури Іван Юхимович Знаменський звернувся до Абрашева з проханням написати пам'ятний вірш, який теж мав увійти до збірки. Твір гімназиста на думку наставника вийшов не зовсім вдалим, але його прийняв і надрукував із правками «Николаевский листок».

З новим директором гімназії Олександром Івановичем Баликом у Абрашева відносно спочатку не склалися. Між директором, що

викладав історію та вихованцем під час іспиту виникла гостра дискусія щодо діяльності єзуїтського ордену. Причому на складні, майже провокаційні запитання екзаменатора юнак дозволив собі дати саркастичну відповідь. На здивування Абрашева покарання за порушення етикету він не отримав.

Загалом Петару Абрашеву імпонували високій рівень викладання у гімназії та чуйне ставлення педагогів до вихованців. Враження великодушної людини справляв інспектор закладу Пров Олександрович Гайдебуров, який щиро допомагав болгарському новачку налагодити стосунки з місцевими учнями та знайти серед них своє місце. З особливими почуттями колишній гімназист згадує класного наставника Івана Івановича Кейзлара, чеха за національністю, «старенького і дуже доброго» вчителя історії Лопухіна та інших викладачів.

Абрашев зазначає, що значна частина південних слов'ян прибувала на навчання до Миколаєва слабо підготовленою. Особливо важко юнакам давались латинь та російська мова. Втім, завдяки наполегливості та суворій дисципліні пансіонери не тільки наздоганяли місцевих учнів у знаннях, а й посідали провідні місця у рейтингах, що фіксувалися у так званих кондудітних книгах. Їхні імена постійно були присутні на «золотих», класних і загальних дошках. Коли автор спогадів в 1903 році вже через 16 років після закінчення навчання знову побував у Миколаєві і відвідав гімназію, то старі викладачі із зітханням йому повідомили, що «немає вже тих (балканських) орлів, які прославили нашу гімназію» [3, 65].

Згідно із відомостями Абрашева старші пансіонери, в тому числі й він займались поширеною у місті в ті часи репетиторською діяльністю. Не боячись конкуренції вони в ролі домашніх вчителів заробляли певні кошти. Примітно, що місячна зарплата місцевого репетитора становила близько 8 руб., а пансіонеру сплачували від 10 до 15 руб. Багато хто з вихованців Мінкова відкладаючи ці заробітки накопичували кошти, щоб самостійно оплатити поїздку додому під час канікул. Пансіонери якимось у гумористичній формі подякували викладачеві стародавніх мов Фердинанду Францовичу Іллеку за добру науку,

оволодівши якою вони «як репетитори з мови античних римлян та греків заробляють гроші» [3, 67].

В етюдах Абрашева можна розгледіти тогочасні стереотипні уявлення про представників балканських народів на побутовому рівні. З одного боку пансіонери сприймалися як єдиновірні і єдинокровні браття, а з іншого – серед частини городян, насамперед малоосвіченої існувала думка, що «болгари» є «азіатами», а отже зовсім іншими людьми. Навіть деякі наглядачі пансіону інколи в розпал конфліктів не утримувались і використовували епітети, типу «гуни», «татари» тощо. Очевидно, що у місті мали місце і великодержавні погляди, що виражалось у зверхньому ставленні до інших народів.

З окремих штрихів у спогадах Абрашева можна зробити висновки про контакти пансіонерів з україномовним населенням міста. Так, автор наводить слово «паничі», з яким до групи пансіонерів у гротескній формі звертався охоронець міського саду. Загалом у тогочасному Миколаєві панувало толерантне ставлення до представників інших народів. Про це свідчили зокрема багатонаціональні учнівські колективи гімназії та реального училища.

Тодор Мінков також приділяв значну увагу вихованню у пансіонерів коректного ставлення до представників інших національностей. Відповідні правила були навіть включені до регламенту перебування у пансіоні. В гімназії ж крім українців, росіян і південних слов'ян навчались греки, німці, молдовани та інші національності. В закладі існувало й єврейське відділення, до якого інколи направляли і пансіонерів.

Як свідчить Абрашев стосунки між пансіонерами та місцевими учнями були лояльними і подекуди дружніми. Нерідко можна було побачити сцену, коли під час перерви між уроками миколаївці ділилися їжею з пансіонерами, що не мали жодної копійчини у кишені. Інколи вихованці Мінкова вдавались до «комерції», продаючи місцевим однокашникам болгарські марки, а на виручені гроші купуючи завітну булку із копченим м'ясом.

Багато хто з болгар, сербів, чорногорців мали постійних друзів серед миколаївських гімназистів та «реалістів». У пам'яті Абрашева

закарбувались відвідини родини генерал-майора І. Д. Глотова на запрошення його сина. Бажання побувати в гостях у батьків свого товариша переборолو заборону Мінкова, який вважав недоцільною присутність пансіонерів, особливо початківців на подібних заходах. Абрашев разом з однокашником Василем Костовим-Налбуровим (останній згодом став відомим болгарським письменником і драматургом – прим. авт.) до середини ночі відчували себе поважними гостями на сімейному святі генеральської родини. Пізніше хлопців за цю «вільність» покарали звичайним способом – позбавили обіду протягом трьох днів.

Розповідаючи про проблеми екологічної адаптації Петар Абрашев як і інші вихованці скаржаться на суворий клімат у місті, особливо узимку. Втім, сніжні зими багатьом пансіонерам приносили радість. Так, під час зими 1879–1880 рр., яка видалась однією з найсніжних у хлопчаків з'явилась можливість влаштувати «горки» та цілі снігові баталії, причому поділившись на два табори – «місцевих» та «забалканців». З іншими почуттями колишній пансіонер згадує літню пору року у Миколаєві, зокрема купання у річках Інгул та Південний Буг. Учні відвідували спеціально облаштовану баню на Інгулі, за послуги якої необхідно було сплатити від 3 до 5 копійок [3, 104].

У спогадах Петара Абрашева містяться замітки про побутове життя та дозвілля звичайних городян. З містом пансіонери знайомились під час прогулянок, які відбувались у звичайні дні після обіду, а у вихідні і святкові – після сніданку. Згідно із внутрішніми правилами вихованці прогулювались по місту разом із наглядачем. За свідченнями Абрашева така форма дозвілля їм була не до вподоби і учні прагнули вийти за межі пансіону невеликими групами по двоє-троє під приводом кинути листа у поштову скриньку чи придбати письмове приладдя. Абрашев наводить у книзі поширені у той час міські мікротопоніми, зокрема «Спаськ», «Ліски», «Слободка», «Стрілка», «Порохові склади», «Загорянський сад» та інші, з якими вони знайомились під час прогулянок.

Абрашеву з його близькими друзями подобалась бувати на «Слободці на краю міста, де були різні гойдалки, каруселі, панорами,

продавались тістечка та квас». Цей напій, який можна було купити на кожному куті полюбили і болгари. Автор спогадів зауважує, що популяризації квасу влада сприяла свідомо, аби відвернути населення від горілчаних напоїв. Він наводить поширений чотиривірш, який було чути у цій робітничій околиці:

«Адмирал Аркас
Издад приказ,
Чтоб на Слободке
Не пили водки,
А пили квас» [3, 98].

Особливий інтерес в книзі Абрашева викликає сюжет, пов'язаний із самовільною мандрівкою групи пансіонерів до болгарського поселення Тернівки, розташованого на відстані 6-и верст від Миколаєва. Відомо, що у Тернівці починаючи з 1802 року проживали болгари, переважно вихідці з Південно-Східної Фракії, а у другій половині XIX ст. майже трьохтисячне поселення представляло собою велике етнічне середовище [5]. Ще напередодні заснування пансіону серед петербурзьких високопосадовців та болгарських діячів йшли розмови про те, що наявність болгарської колонії у безпосередній близькості до міста може відіграти свою роль у залученні південних слов'ян до навчання у Миколаєві. На екскурсію до Тернівки Абрашев наважився разом з трьома друзями під час Великденських свят. Місцевих болгар пансіонери часто бачили, коли ті приїздили торгувати на міському ринку. До того ж про Тернівку їм розповідав мешканець поселення, учень реального училища К. Бербенко (Бербенки були болгарами, але носили українське прізвище, що свідчило про тісні побутові зв'язки між колоністами та українськими селянами – прим. авт.). Тернівці щиро зустріли своїх молодих співвітчизників і безперервно їх частували, запрошуючи від однієї хати до іншої. Ще зранку зголоднілі хлопці наїлися до знемоги. Гості помітили, що тамтешні болгари святкували Великдень вже «по-російськи». Абрашев зокрема пише: «У всіх оселях де ми бували, всюди бачили покладені на столі поверх скатертини яйця, паски (козунак) і печене поросся, звичай, який у Болгарії не існує» [3, 100].

Балканських юнаків приваблювало культурне життя причорноморського міста. Хоча

Миколаїв не входив до числа провідних культурних центрів імперії, завдяки отриманому після Кримської війни відкритому статусу та вигідному місцю розташування він притягував інтелігенцію із внутрішніх губерній.

Тодор Мінков зі свого боку прагнув виховувати юнаків гармонійно, налаштовуючи їх не лише на здобуття знань, а й на вивчення основ культури та мистецтва. Для цього він запровадив у пансіоні навчання співам і танцям. Викладання співів було доручено самому регенту кафедрального собору пану Оглоблінському, який організував у закладі самодіяльний хор. Його основою стали учні з Свиштова, Велико Тирново та Шумена. Виступами хору пансіонерів інколи урізноманітнювали й офіційні заходи у місті.

Танцювальному мистецтву вихованців навчав викладач гімнастики у гімназії, німець Роберт Йосипович Дібольд. Деякі юнаки набули такої майстерності у танцях, що їх стали запрошувати на вечірки до заможних городян щоб нівелювати дефіцит танцюристів-кавалерів. Абрашев із гумором зазначає, що «кавалери» з пансіону дещо скидалися на циркових коней, але це ніяк їм не заважало бути задоволеними своєю долею» [3, 70,96].

У 60–80-х роках XIX ст. в Миколаєві як і сусідній Одесі відбувався літературний підйом. У місті виникали громадські і приватні бібліотеки, влаштовувались публічні лекції на літературні теми, у місцевій пресі з'являлись різножанрові твори та критичні коментарі до них. Пансіонери також не стояли осторонь літературних віянь, адже смак до літератури у них розвивався вже з молодших класів. За словами Абрашева «найзначніший вплив на розумове життя пансіонерів здійснювало дружество (товариство) «Братски Труд», що було започатковане у пансіоні за ініціативою Мінкова [3, 81]. Із виникненням організації щотижневі вечори та ранки стали традицією і створювали у пансіоні атмосферу любові до наукової та витонченої літератури. У однойменному рукописному збірнику учні поміщали свої реферати, вірші, поеми, короткі оповідання та дидактичні матеріали. Одним з авторів збірника був болгарин Алеко Константинов, майбутній відомий письменник-сатирик, що водночас заснував у пансіоні і власний журнал.

Із повідомлень Абрашева дізнаємося, що бібліотеки навчальних закладів знаходились під строгою цензурою, але вона не поширювалась на бібліотеку пансіону. Втім, остання не завжди задовольняла юнаків і вони відправлялись на пошуки бажаних книг до міських бібліотек. Твори Писарева, Добролюбова, Чернишевського та інших письменників демократичного спрямування можна було знайти у приватній бібліотеці Геллера. Примітно, що «рекламу» цьому закладу потайки робив бібліотекар гімназії швейцарець Жунард.

На думку Петара Абрашева найсильнішою пристрастю вихованців Південнослов'янського пансіону був театр. Примітно, що позбавлення можливості його відвідати вважалося суворим покаранням для вихованців. Походи до театру відбувались поодиночі та організованими групами. Учня молодших класів дуже подобались «Подорож навколо світу», «Король Лір», «Вбивство Каверлей». Старшим вже дозволялось ходити на опери та оперети, зокрема подивитись популярну постанову «Донька мадам Анго». Серед труп, які грали оперети популярністю користувався творчий колектив під керівництвом Кольцова-Пальма. Інколи під час відвідування театру траплялись курйози. Абрашев згадує випадок, коли наглядач пансіону привів колектив із близько 20-и малюків на перегляд п'єси Островського «Бідність не порок», але у зв'язку із хворобою актриси її замінили на горезвісну «Доньку мадам Анго». Спроби наглядача вивести дітей із зали не увінчались успіхом і весела дітвора споглядала постанову для дорослих [3, 90].

Під час керівництва гімназією О. І. Баликом умови екскурсій до театру стали більш строгими – в особовій карті учня зазначалось коли і на який спектакль його було відпущено. Але ці обмеження не мали ніякої сили в стінах пансіону, де вихованці організували самодіяльний театр. Актори-пансіонери восени і взимку ставили по 2–3 п'єси, повторюючи їх двічі або тричі. Найскладнішою проблемою для молодих аматорів були жіночі ролі, тому їм доводилось вибирати твори, у яких більшість ролей були чоловічими. Незмінний успіх мали спектаклі за творами Гоголя – «Ревізор» та «Одруження», а також «Розбійники» Шиллера. Останню п'єсу

учні-театрали грали на такому рівні, що в 1882 році схвальні відгуки помістили у міській пресі. При цьому пролунала думка, що спектакль у виконанні пансіонерів був більш вдалим ніж у постановці міської трупи [3, 84]. Абрашев у спогадах наводить цікавий факт: під впливом майстерності старших товаришів малюки за їх допомогою створили свій, дитячий театр.

Певний інтерес викликають думки автора про роль і місце церкви в діяльності пансіону, причому в контексті загальноміського релігійного життя. Відомо, що православне віросповідання виступало одним з головних критеріїв при відборі молодих іноземців для навчання в учбових закладах Російської імперії. Державницькі елементи російського православ'я рішуче відрізняли його від балканської версії, що тісно перепліталась з народними віруваннями. Дотримання церковного календаря та обов'язкові щоденні молитви були обов'язковим елементом у життєдіяльності пансіону.

У звичайні дні вихованці відвідували церкви при гімназії та реальному училищі, а на свята – міські храми, в тому числі і кафедральний. Абрашев наголошує, що «бував і в інших країнах під час різдвяних та великденських свят, але ніде не відчував тієї урочистості, світлості настрою як в Росії» [3, 94].

На будній вечір пансіонери почували себе як вдома. В їдальні виставляли пісні страви, які обносили кадилом. Ялинку у пансіоні не встановлювали, але наймолодші вихованці мали можливість помилуватися прикрашеним різдвяним деревом в рекреаційній залі гімназії. Вільно можна було відвідати дитячу ялинку у громадянському клубі. Петару Абрашеву ще на початку навчання у 1879 році пощастило побувати на директорській ялинці у будинку О. Ф. Смирнова. Під час споглядання яскраво прикрашеної ялинки хлопцю здалося що він «опинився уві сні в найкращій казці Андерсена» [3, 95].

З не меншим захватом Абрашев описує великденські свята, які розпочинались з Вербної неділі. Він наголошує, що щоденне ходіння до церкви протягом страсного тижня не докучало, оскільки «служба була чудовою, а гімназичний хор просто зачаровував своїми

співами» [3, 96]. У середу зранку усі учні йшли на сповідь до батюшки Петра Єланського (священик працював законовчителем у гімназії протягом 30 років – прим. авт.). У великий четвер пансіонери мали можливість піти до будь-якої церкви у місті. З п'ятниці на суботу вихованці були присутні на службі, де проходив чин винесення та погребіння Плащаниці, а в суботу об одинадцятій вечора вже йшли на урочисту літургію. Абрашев наголошує, що масові гуляння у Великдень, коли всюди лунало «Христос Воскресе» та «Воистину Воскресе» його особисто дуже надихали та піднімали святковий настрій, але незвичним для нього виявилось триразове цілування із незнайомими.

Петар Абрашев згадує з яким розмахом відзначалось 1000-ліття від дня смерті слов'янського першовчителя Святого Мефодія. Із цієї нагоди 11 травня 1885 року у пансіоні пройшов молебень, на якому серед інших були присутні перші особи миколаївської влади, в тому числі командир чорноморського флоту і військовий губернатор Миколаєва, віце-адмірал Олексій Олексійович Пещуров. Напередодні, з метою перетворити класні кімнати у салони для численних гостей їх звільнили від меблів, декорували болгарськими і російськими прапорами та прапорцями, а у ідальні накрили столи. Завершилось відзначення події літературно-музичною вечіркою, під час якої пансіонери вкотре продемонстрували свої художні таланти [3, 91].

Серед значимих подій, свідком яких став Абрашев – приїзд до Миколаєва імператора Олександра III на початку травня 1886 року. Візит монарха був пов'язаний насамперед із завершенням будівництва на судноверфі великого броненосця «Катерина II». Очікувалось, що імператор разом зі своєю родиною відвідає і пансіон, для чого робились відповід-

ні приготування. Але у день приїзду стало відомо, що самий високий гість буде лише у гімназії, де поруч із гімназистами стоятимуть і пансіонери. Під час зустрічі із учнями імператор звернув увагу на пансіонера, учня 5-го класу реального училища Івана Гюрова, на грудях якого висіла медаль. На запитання монарха Гюров пояснив, що його як сироту, батьків якого вбили турки, взяв до себе російський полк, у складі якого він брав участь у військових діях. Після цього імператор привітав Тодора Мінкова і як стало відомо у той же день засновника і директора пансіону звели у чин дійсного статського радника (цивільний відповідник генерала) [3, 93].

У спогадах Абрашева йдеться й про психологічні проблеми всередині колективу пансіонерів, їхні пригоди тощо.

Цінність спогадів Петара Абрашева полягає у тому, що вони дають змогу зазирнути у внутрішнє життя унікального закладу – Південнослов'янського пансіону і водночас побачити фрагменти культурної панорами Миколаєва у 80-х роках позаминулого століття. Його книга є оригінальним поглядом молодого іноземця на тогочасну міщанську дійсність.

Список використаних джерел

1. Абрашев Петър. Дневник / Петър Абрашев. — София : Академично издателство «Проф. Марин Дринов», 1995. — С. 5.
2. Абрашев Петър. Южно-славянският пансион в Николаев (Материали за историята на пансиона и биографията на неговия директор) / Петър Абрашев // Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. — София : Държавна печатница, 1909. — Книга XXV. Нова редица книга VII. — 98 с.
3. Абрашев Петър. Южно-славянския пансион на Ф. Н. Минкова в Николаев (Спомени) / Петър Абрашев. — София : Придворна Печатница, 1909. — 128 с.
4. Български исторически архив при националната библиотека «Кирил и Методий», Ф. 29, А. е. 1—9.
5. Гамза Володимир. Тернівка. Историко-етнографічний нарис / Володимир Гамза. — Миколаїв : Іліон, 2013. — 535 с.

VOLODYMYR GAMZA
Nikolaev

PETAR ABRASHEV MEMORIES AS A SOURCE FOR THE HISTORY OF EDUCATION AND CULTURE IN NIKOLAEV REGION IN THE SECOND HALF OF XIX CENTURY

The book of the famous Bulgarian scientist and politician Petar Abrashev «South Slavic boarding school on F. N. Minkov in Nikolaev (Memories)» is commented in the article. It was concluded that Abrashev memories about his education in the Nikolaev gymnasium and stay in South Slavic boarding school of Todor Minkov are interesting factual material on the history of education and culture in Nikolaev region. There are fragments from memoirs, which contain information about the teachers and pupils of the gymnasium, training programs, libraries, education organization and rules at the boarding school, characteristic of the

founder and director of this institution Todor Minkov. It is shown that the work of Petar Abrashev also serves as an illustration of certain cultural and everyday life of Nikolaev in the described period, and the book represents the view of young foreigner on middle-class life in the second half of the XIX century.

Key words: memories, gymnasium, boarding school, southern Slavs, training, education.

ВЛАДИМИР ГАМЗА

г. Николаев

ВОСПОМИНАНИЯ ПЕТАРА АБРАШЕВА КАК ИСТОЧНИК ПО ИСТОРИИ ОБРАЗОВАНИЯ И КУЛЬТУРЫ НА НИКОЛАЕВЩИНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

В статье комментируется написанная в форме воспоминаний книга известного болгарского ученого и политика Петара Абрашева «Южно-славянския пансион на Ф. Н. Минкова в Николаев (Спомени)». Сделан вывод, что воспоминания Абрашева о его обучении в Николаевской мужской гимназии и пребывании в Южнославянском пансионе Тодора Минкова являются ценным и интересным фактологическим материалом по истории образования и культуры на Николаевщине. Приводятся фрагменты, в которых содержатся сведения о педагогах и учащихся гимназии, учебных программах, библиотеках, организации воспитания и порядках в пансионе, а также характеристика основателя и директора этого заведения Тодора Минкова. Показано, что работа Петара Абрашева служит определенной иллюстрацией культурной и бытовой жизни Николаева в описываемый период, а сама книга является оригинальным взглядом молодого иностранца на мещанскую жизнь во второй половине XIX столетия.

Ключевые слова: воспоминания, гимназия, пансион, южные славяне, обучение, воспитание.

Стаття надійшла до редколегії 20.04.2016

УДК 930.2:94(477)«1917-1921»

ОКСАНА ГРИГОРАЩЕНКО

м. Миколаїв

Ksushak_567@mail.ru

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО- ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ У СПОГАДАХ В. Ф. СНІГОВОГО

На основі спогадів В. Ф. Снігового розглядаються причини та початковий етап Української національно-демократичної революції (1918 рік) у с. Висунськ на Миколаївщині.

Ключові слова: мемуари, спогади, революція, анархія, Висунськ.

Українська національно-демократична революція 1917–1921 рр. стала важливою віхою в історії боротьби за українську державність. Особливої актуальності дослідження даної проблеми набуває зараз, адже в наступному році відзначатимуться соті роковини з початку визвольних змагань на теренах сучасної України.

Важко виокремити одну, основну причину революції, адже для кожного прошарку суспільства вони були різними, іноді протилежними, і спонукали людей до боротьби за власні ідеали. Потужним прискорювачем революції

стала Перша світова війна, що продемонструвала нездатність правлячої верхівки в умовах воєнних викликів керувати країною. В містах стрімко зростали ціни на продовольчі товари, вводилася карткова система, робочий день подекуди становив 12 годин. Почало загострюватись аграрне питання. Велика кількість селянських господарств були за межею бідності.

Поштовхом до Української революції послужили події, які відбулись у лютому 1917 року в Петрограді: розпочались масові страйки й демонстрації, до яких приєдналися частини столичного гарнізону. 27 лютого вся